

**Gianluigi PASQUALE –
Branko MURIĆ**

*Teologia fondamentale. Il Lógos tra
comprendere e credere*

– Carocci editore S.p.A., Roma, 2021.,
571 str.

Krajem 2021. godine iz tiska je izišla iznimno vrijedna knjiga iz talijansko-hrvatskoga autorskoga pera G. Pasqualea, profesora fundamentalne teologije na Papinskom lateranskom sveučilištu, i B. Murića, profesora fundamentalne teologije na KBF-u Sveučilišta u Zagrebu. Predgovor toj izrazito važnoj studiji za aktualnu fundamentalnu teologiju napisao je još jedan profesor fundamentalne teologije Željko Tanjić. Autori žele tim djelom ponuditi fundamentalnu teologiju za treće tisućljeće. Studija obiluje bogatom bibliografijom, a nakon uvoda podijeljena je na četiri dijela i zaključak.

U uvodnom dijelu autori polaze od temelja teologije, tj. od objave pojašnjavajući je kao *priopćavajući* temelj teologije. Cilj je studije pronijeti otajstva pred vjekovima i pred naraštajima skriveno, a sada očitovano (usp. Kol 1, 26–27). Dakle u središtu je studije otajstvenost objave koja se u punini očitavala u Isusu Kristu. Otajstveni karakter objave implicira neshvatljivost Boga izvan objave i u isto vrijeme otkriva njezin dvostruki karakter: objava je *priopćavanje* i prvi/posljednji *temelj* vjere. No da bi se otajstvo objave, koje nam je na konačan način dano u Kristu, moglo priopćiti, u

mjeri u kojoj je to moguće, potrebno je istražiti okvir u kojem se nalazi današnji naslovnik kršćanske poruke, što autori i čine u uvodu na vrlo pregledan i sažet način. Budući da pojam *objava* ima svoju granicu u jeziku, teološki se interes premješta s ontološko-spasenjskoga na pragmatično-komunikativno područje, imajući na umu da današnji naslovnik kršćanske poruke opaža sebe kao onoga koji sluša i govori (*homo communicator*), a manje kao onoga koji se služi kategorijama kao što su spasenje, kontingentnost, grijeh i spasenje. Upravo je to dodatni razlog zbog kojega današnja fundamentalna teologija mora biti pozornost na *auditus temporis et alterius*. Na tragu E. Arensa, autori promatraju fundamentalnu teologiju kao *praktično-teološku teoriju komunikativnoga djelovanja* analizirajući današnji društveno-kulturni i religijski kontekst koji je obilježen radikalizacijom prema modernitetu, fragmentacijom i gubitkom središta, dezorijentiranošću, ambivalentnošću kao odsustvom i povratkom Apsolutnoga u povezanosti s neopoganstvom i gnosticizmom te transmutacijom antropološke paradigme. Polazeći od komunikacijske perspektive, na površinu izbijaju dvije nezaobilazne dimenzije objave: njezina *društvena* i *epistemološka* funkcija. Imajući to na umu, talijansko-hrvatski autorski dvojac pokazuje u nastavku studije da objava predstavlja središte teologije bez kojega bi teološki govor ostao dezorijentiran. Drugim riječima, ta studija nastoji odgovoriti na pitanje: treba li se koristiti objavom bez

teologije i može li postojati (kršćanska) teologija bez potpore *kršćanske* objave.

U prvome dijelu svoje studije autori se, u vidu prethodnih napomena, bave perspektivama fundamentalne teologije u trećem tisućljeću. Takav pristup zahtijeva kratku elaboraciju fundamentalne teologije tijekom prethodnih dvaju tisućljeća, kada je ta teološka disciplina oblikovala svoj identitet. S Drugim vati-kanskim saborom zacrtan je novi scenarij fundamentalne teologije, a apostolska konstitucija *Veritatis gaudium* odvela je fundamentalnu teologiju prema njezinim zadaćama u trećem tisućljeću. U prvome dijelu te studije autori kroz dva velika poglavlja pripremaju traktat koji je u stanju povezati dvije instance: *temeljno-transcendentalnu*, koja se bavi studijem temelja teologije, tj. objavom, i *praktično-komunikativnu*, koja teži praktičnom priopćavanju ili prihvaćanju objave za njezine današnje naslovnike. U prvome poglavlju, na tragu pretežito njemačke filozofsko-teološke tradicije (J. G. Fichte, M. Blondel, K. Rahner, L. Wittgenstein, K.-O. Apel, J. Habermas), autori se bave pojmom objave koji je omogućio prijelaz od apologetike prema fundamentalnoj teologiji, što je kasnije postalo posve razvidno u mislima N. Luhmanna, P. Tillicha i K. Rahnera, koje G. Pasquale i B. Murić smatraju paradigmatiskim autorima u svojoj studiji. Iako ne ulaze u pojedinosti promišljanja pojedinih filozofa i teologa, autori te studije ipak drže povijesno-reflektivnu nit polazeći od koje nastoje upozoriti na posljednji i zajednički temelj

u temeljno-transcendentalnoj instanci fundamentalne teologije. Početak njihove elaboracije seže sve od prve filozofije (*philosophia prima*) ili metafizike, preko Fichteovih postulata kako bi pokazali ulogu metafizike u fundamentalnoj teologiji, pa sve do radikalnoga promišljanja o subjektu, što je jedna od temeljnih zadaća fundamentalne teologije u njezinoj temeljno-transcendentalnoj dimenziji. Povijesno-misaonu nit koju izlažu autori prati i promišljanje o slobodi kao nezaobilaznoj temi u tom pristupu shvaćanja fundamentalne teologije kao znanosti. Na koncu prvoga poglavlja prvoga dijela autori iznose na uvid metodu imanencije M. Blondela i Rahnerovu transcendentalnu metodu koje upozoravaju na zaokret od antimodernističkoga prema dijaloškom diskursu u fundamentalnoj teologiji, i to ne samo u pitanju antropološkoga nego i lingvističkoga zaokreta. U drugom poglavlju toga dijela naglasak je na komunikacijskoj paradigmi u fundamentalnoj teologiji o kojoj se može govoriti zahvaljujući upravo lingvističkom zaokretu (*linguistic turn*) koji započinje s L. Wittgensteinom. Takav je zaokret doveo do nemetafizičke filozofske preobrazbe, prema pragmatičnom smjeru, zbog čega se posebno zanimanje posvećuje praksi ljudske komunikacije. Na tragu toga zaokreta autori inauguriraju teološku teoriju komunikacijskoga djelovanja i praktično-komunikativni pristup u fundamentalnoj teologiji elaborirajući posebno doprinose J. Habermasa i K.-O. Apela. Budući da čovjek danas živi u mreži komunikacija, autori

prije svega predočavaju pravilno razumijevanje komunikacije. Ona se ne odnosi na puko priopćavanje informacija, nego se, moglo bi se reći na tragu A. Fabrisa, govori o sposobnosti shvaćanja odgovarajuće perspektive kako bi se ostvarilo ono što se razumije, pri čemu u igru ulaze i etička pitanja. Bilo bi krajnje pogrešno shvatiti komunikaciju kao puko naklapanje informacija i lišiti je odgovornosti. Budući da se teologija temelji na objavi shvaćenoj kao Božja riječ, tada i teologija ulazi u transformativni i hermeneutički proces komunikacije. Zbog toga autori podcrtavaju kako je zadaća fundamentalne teologije dijalog s današnjim filozofsko-kulturnim areopagom na način da se utemelji i priopći objavu kao živi Božji glas današnjim ljudima u njihovu kulturnom i filozofskom kontekstu.

U drugome dijelu svoje studije, koji je posvećen temeljno-transcendentalnom pristupu, G. Pasquale i B. Murić ocrtavaju identitet fundamentalne teologije za treće tisućljeće baveći se objavom i njezinim prenošenjem kroz tri velike teme. Najprije tematiziraju objavu, koja svoju puninu i vrhunac ima u Isusu Kristu kao posljednjem temelju, odnosno koja se daje u definitivnoj Božjoj Riječi, i njezino prenošenje te se bave predajom kao središnjim pojmom objave. U drugome koraku posvećuju se odnosu između razuma i vjere te filozofije i teologije, a u trećem pitanju ljudske slobode, jer je sloboda bitan uvjet verifikacije objave i njezina prenošenja u apostolskoj predaji. Ocrtavajući fundamentalnu teologiju

za treće tisućljeće te aktualnost objave i njezina prenošenja, autori analiziraju doprinose H. Verweyena, T. Pröppera i K. Müllera smatrajući ih onima koji su se okušali u utemeljenju fundamentalne teologije za novo tisućljeće. Na tragu H. Verweyena, koji predlaže novu konstrukciju fundamentalne teologije shvaćene kao apologija kršćanske nade i vjere, autori analiziraju prije svega pitanje konačne objave koja se dogodila u Kristu i s Kristom, potom pitanje smisla, koje je neizbježno za svaku fundamentalnu teologiju, te pitanje predaje i onoga što bismo mogli nazvati fundamentalnom kristologijom, koja uključuje analizu i razumijevanje čuda i proštva, te bavljenje povijesnim Isusom i pashalnom vjerom. Slijedeći promišljanja K. Müllera, Verweyenova učenika, autori se u drugome poglavlju toga dijela posvećuju pitanju samosvjesnoga subjekta, odnosno naslovnika objave, imajući na umu Barthovu misao da nijedna objava nije takva ako je čovjek ne čuje. U središtu je toga poglavlja Müllerova elaboracija odnosa između filozofije i teologije u kontekstu samorazumijevanja subjekta, usredotočujući se kasnije na pitanje istine. Na Müllerova promišljanja o subjektu kao naslovniku objave i Kristu kao formi (*Gestalt*) kršćanske vjere, u kojoj vjernik pronalazi naznaku temelja, nadovezuju se promišljanja T. Pröppera o transcendentalnoj analizi slobode, čime taj autor nastoji teološki pokazati da se Bog u Isusu Kristu objavljuje ljudima kao bezuvjetna ljubav. U Pröpperovim promišljanjima sloboda služi kao kopula kojom bi

trebalo ponovno povezati najdublje nakane filozofije i teologije. To je polazna točka Pröpperovih promišljanja od kojih kreću i naši autori, a u temelju kojih stoje tri koncepta koja pomažu razumjeti njihovu aktualnu nužnost za fundamentalnu teologiju: Božja slobodna samoobjava, sloboda i otkupljenje. Analizirajući misli i ideje tih trojice autora, G. Pasquale i B. Murić dolaze do uvida da je moguće govoriti o fundamentalnoj teologiji za treće tisućljeće, jer je fundamentalna teologija predložena kao diskretna teološka hermeneutika transcendentale slobode realno ostvarene u samoobjavi Božje ljubavi.

U trećem dijelu studije autori smatraju da fundamentalna teologija danas ne oskudijeva argumentima kako bi osvijetlila svoje temelje, ali se bori s dimenzijom priopćavanja ili komunikacije, jer se vjerojatno ni ona sama još nije uskladila s jezikom svojih suvremenika. Pri tome se ne smije zaboraviti da neka vizija stvarnosti vrijedi onoliko koliko je priopćiva. To je povod zbog kojega autori u narednim poglavljima toga dijela istražuju praktičnu i komunikacijsku narav fundamentalne teologije oslanjajući se na promišljanja H. Peukerta, N. Copraya, E. Arensa i P. Knauera, autora koji su zacrtali praktični i komunikacijski smjer fundamentalne teologije. H. Peukert uspio je, kako navode autori, vratiti teologiju unutar suvremene znanstvene rasprave rekonstruirajući razvoj znanstvene teorije polazeći od pozitivizma pa sve do prakse komunikacijskoga djelovanja. E. Arens polazi od intuicije da je Isus Krist

prvi veliki komunikator te donosi pet modela ili dimenzija kojima analizira i shvaća Isusovo komunikacijsko djelovanje preneseno u evanđelju i predaji, kao svjedočanstvo i kao ispovijest vjere. Pod Isusovim komunikacijskim djelovanjem taj autor misli na *christopraxis*. Njegove riječi i djela te sama prisutnost postaju paradigma komunikacije. N. Copray stavlja naglasak na važnost sugovornika otvarajući komunikaciju prema mogućem zadnjem utemeljenju, dok P. Knauer polazi od činjenice da vjera ne rezultira samo ugodnim stavom Boga prema čovjeku, nego je ona čovjekov *proprium* u odnosu prema Bogu.

Četvrti dio Pasqualeove i Murićeve *Fundamentalne teologije* na način epiloga donosi konvergentne točke i sintezu dosadašnjih istraživanja u prethodnim poglavljima. Ta studija nastoji tematizirati fundamentalnu teologiju za treće tisućljeće, čiji četvrti dio ilustrira recepciju koja se dogodila bilo s Rahnerovim teološkim zaokretom bilo s Metzovom političkom teologijom. Imajući na umu da se današnji čovjek doživljava kao *homo communicator* te komunikacija igra bitnu ulogu u određivanju čitave stvarnosti, autori u nekoliko poglavlja nastoje vrjednovati mogućnost inovativnoga komunikacijskoga djelovanja na sustave povijesnih i društvenih odnosa. U komunikacijskoj perspektivi fundamentalnu teologiju, ukorijenjenju na *logosu* kršćanske tradicije, kako to pokazuje J. Ratzinger, smještaju u interdisciplinarno područje s teorijom komunikacijskoga djelovanja.

Tematski i sadržajno vrlo bogata i konzistentna studija o fundamentalnoj teologiji ne ostavlja mogućnost njezina cjelovitoga prikaza, jer bismo se izgubili u moru spirala i vrtloga koji bi progutali stranice namijenjene prikazu jedne studije. Zbog toga smo ovdje samo uputili na originalnost pristupa u traženju novih putova za fundamentalnu teologiju kao znanstvenu disciplinu u tisućljeću kojim kročimo, a koji su nam na tragu važnih filozofsko-teoloških doprinosa ponudili G. Pasquale i B. Murić. U toj svojoj nakani oni su se pozabavili središtem kršćanske teologije baveći se smislom objave, znajući pri tome da teologija, upravo zbog svoga središta – objave kao otajstva i događaja – ima veze s Neizrecivim i Neshvatljivim. Onkraj te mistične dimenzije teologije, ona ima i svoje drugo izvorno ili temeljno značenje: ona je prije svega govor o Bogu, ali govor koji zahtijeva susret s Riječju, koji pak sa svoje strane traži kontemplaciju otajstva. Bez kontemplativnoga stava nije moguće nikakvo autentično vjerničko znanje. No teologija, kako zaključuju autori, nije samo kontemplacija, ona je i *sijanje Riječi* u svijet, što implicira njezinu javnu i komunikativnu ulogu. Autori su u svome radu pokazali da se objava prikazuje kao komunikativni (priopćivi) temelj Božjega samodarivanja u Isusu Kristu, priopćivi temelj konačnoga i potpunoga smisla koji se povijesno ostvario u tradiciji posvjedočenoj darom Duha u osobnom i zajedničarskom životu paradoksnе i anamnetsko-sakramentalne solidarnosti koja se otvorila s univerzalnom eshatološko-spasenjskom

nadom. Imajući to na umu, autori pokazuju kako je fundamentalna teologija u našem stoljeću načinjena od teoretske i praktične dimenzije: nije moguće slušati i promišljati o objavljenoj Riječi bez potrebe da ju se nužno znanstveno priopći. Te dvije dimenzije pokazuju da je fundamentalna teologija u stanju ući u iskren dijalog s graničnim područjem filozofskoga i povijesnoga razuma, tako da može *utemeljiti* i *priopćiti* objavu kao živi Božji glas ljudima u današnjem kulturnom i filozofskom kontekstu. Temeljno-transcendentni pristup u fundamentalnoj teologiji prilično je jasan te je elaboriran više puta na različite načine tijekom povijesti (fundamentalne) teologije. No novost na koju upućuje ta studija jest suvremeni praktično-komunikacijski pristup u fundamentalnoj teologiji polazeći od objave kao njezine središnje stvarnosti. U toj perspektivi objava je priopćavanje (komunikacija) koje stvara novi odnos između Boga i čovjeka i njegova svijeta te u isto vrijeme između čovjeka i Boga i ljudi međusobno. U perspektivi čovjekova odnosa prema Bogu, ona je čovjekov odgovor u formi vjere i ljudske komunikacije, bivajući pouzdanom komunikacijom. Takvo shvaćanje objave pokazuje u punom sjaju njezinu praktičnu i komunikacijsku dimenziju, što su autori i imali za nakanu prelazeći dug povijesno-filozofsko-teološko-hermeneutički put.

U konačnici, zajedno s G. Pasqualeom i B. Murićem, možemo navesti pet temeljnih teza koje proizlaze iz te studije te teže obnovi fundamentalne teologije

za treće tisućljeće: prvo, objava je izvor (temelj) iz kojega se pojavljuje sav objaviteljski sadržaj; drugo, objavu nije moguće zamišljati kao temelj ako ona nije priopćiva sama od sebe, odnosno ona nema valjanost ako *in se* nije temelj koji se otkriva; treće, moguće je govoriti da u objavi postoji duboka dija-logičnost, čime se nadilazi svako ograničenje, jer je objava bogata mogućnošću rasta i razumijevanja (usp. DV 8); četvrto, samo u onoj mjeri u kojoj se u pismima može susresti živu tradiciju moguće je prispjeti isitni izvora koja zahvaća na bezuvjetan način; peto, obraćenje svjedoka događa se uvijek u komunikacijskom činu koji je prikazan na simboličko-sakramentalan način, što zahtijeva uplitanje čovjeka u njegovoj konkretnoj situaciji ne isključujući ni teološki jezik iz današnje znanstveno-društveno-kulturne panorame.

Sve u svemu, ta vrlo slojevita studija, koja zahtijeva pozornoga i usredoto-

čenoga čitatelja, iznosi na vidjelo obnovljen i nov pristup fundamentalnoj teologiji polazeći od objave kao njezina temelja te elaborirajući koncepte koji ocrtavaju njezino specifično razumijevanje. Pisana je izvrsnim stilom, vrlo sustavno te je metodološki dosljedno oblikovana. Njezina se osobita vrijednost sastoji u činjenici što autori donose nove dimenzije razvoja fundamentalne teologije te se kritički i argumentirano osvrću na doprinose koji pomažu razvoju te teološke discipline. Autori su ujedno postavili smjerokaze razumijevanja i razvoja fundamentalne teologije tijekom budućega perioda. Takav doprinos zaslužuje svaku pohvalu i priznanje. Zbog svega toga izražavamo nadu kako će studija G. Pasqualea i B. Murića *Teologia fondamentale. Il Lógos tra comprendere e credere* ugledati svjetlo dana i na hrvatskome jeziku.

Hrvoje Kalem